

Palóc idiómák Balassi Bálint költészetében

A négyes számjeggyel végződő esztendők nálunk mindig kerek Balassi-évfordulók is: az első *par excellence*, nem társadalmi-történelmi, hanem nyelvi-formai és egzisztenciális indíttatású költőnk 1554-ben született és 1594-ben halt meg.

Az 2004-es esztendőben október 20-án 450 éve volt, hogy a nagy poéta a felvidéki Zólyomban megszületett, május 30-án pedig 410 éve, hogy meghalt. S hogy a kerek évfordulós lista teljes legyen: 2004-ben 130 éve, hogy a költő (főleg) szerelmes verseit tartalmazó ún. Balassa-kódexet megtalálták. Jeles Balassi-jubileumok kínálják tehát megint az alkalmat, hogy a kivételes költői életmű kihívásaira fokozott mértékben odafigyeljünk.

A sok kihívás közül ezúttal én itt azt kívánom közelebbről megvizsgálni, hogy a szülőföld nyelve, azaz az ún. palóc tájnyelv mennyiben volt esetleg nyelve magának Balassi Bálintnak is, s mennyiben nyelve a verseinek?

Engedtessek meg, hogy személyes vallomással kezdjem.

A zólyomi vár nekem kora ifjuságomtól a sejtelmesség, a megközelíthetetlenség, a költészet szimbóluma. Én is Palóccország szülötte vagyok, akárcsak a költő, de 1951 és 1960 között Komáromban, majd Pozsonyban tanultam, s oda, illetve haza utaztamban mindig a vár alatt vonatoztam el, s ha felnéztem a vár reneszánsz pártázatára, természetesen mindig Balassi Bálint jutott eszembe. De mivel a vonatból nem lehetett bármikor és bárhol kiszállni, mindig csak elsuhantam a látott építmény mellett, s végül már kicsit úgy éreztem, hogy a valószerűtlenül fehér és csipkés, inkább roppant kastély, mint vár talán csakugyan puszta látvány, fatamorgána, egy oldal a tankönyvemből, s ha kiszálnék a vonatból, nem találnék a helyén semmit.

Nem részletezem: valamikor a hatvanas évek közepén, már felnőtt fejjel jártam először a zólyomi várban. S korábbi sejtelmeim részben beigazolódtak: Balassi Bálint szülőhelyét a várban valóban nem találtam. Pontosabban semmi jelét nem találtam annak, hogy a költő ott született. Évtizedeknek kellett eltelniük, míg a várban végül a Magyar Köztársaság pozsonyi intézetének egy szerény Balassi-emléktáblát sikerült elhelyeznie, s újabb évtizedek teltek el, míg valakinek, nevezetesen Praznovszky Mihály barátomnak eszébe jutott, hogy 1554. október 20-ára, Balassi Bálint és közvetve a modern magyar költészet születésnapjára a legautentikusabb helyen, a zólyomi várban is meg kellene emlékeznünk. Őszintén sajnálom, hogy a terve nem valósult, nem valósulhatott meg.

És még mindig Zólyomról, és mindig a születésnapokról! Ha átlátnánk a vár méteres falain, északra tekintve ellátnánk a közeli Zólyomradványba. S ha jó a szemünk, talán még annak a Radvánszky-kastélynak a körvonalait is kivehetnénk, amelyben 1874-ben az előbb Radvánszky-, majd Balassa-kódexnek nevezett, Balassi Bálint szerelmi költészetét a számunkra, kései utódok számára is átmentő kéziratot könyvet megtalálták. Mert, amint az köztudott, az történt, hogy a 18. és 19. században a költő szerelmi költészete csaknem teljesen feledésbe merült. Katonaénekeit, vallásos költeményeit és néhány szerelmes versét gyakran idézték, és a költők még

gyakrabban utánozták, de a Balassi szerelmi líra teljes gyűjteményét csak 1874-et követően, a Radvánszky-kódex alapján adhatták ki, s 1874-et így méltán tarthatjuk a költő második születési dátumának. S mivel ez a dátum is négyes számjeggyel végződik, 2004-ben a Radvánszky-kódex megtalálásának az évfordulóját is megünnepelhetjük.

S ezek után szóljunk a tulajdonképpeni tárgyunkról: Balassi Bálint nyelvének és szülőföldjének a kapcsolódásairól.

Évekkel ezelőtt már írtam erről egy jegyzetet, s mivel az írásával egyidőben a rádióban véletlenül éppen az öreg Kossuth hiteles hangját sugározták (egykorú fonográffelvételről), utána pedig egy mai igris Balassi-énekeket adott elő, egyre az járt a fejemben, hogy Balassi gyönyörű, szinte mai magyar irodalmi nyelvként ható és hangzó szövegei hogyan hangozhattak a költő szájából. S mivel köztudott, s Eckhardt Sándor által papíron is igazolt tény, hogy Balassi a magyar nyelvet gyermekként „Zólyomban, Kékkőn és Divényben” tanulta, írásomban annak a hitemnek adtam hangot, hogy Balassi palóc akcentussal és idiómában beszélt.

Ma már óvatosabban fogalmazok: amint az köztudott, Balassinak sem a drámája, sem a versei nem a saját kézírásában maradtak ránk (kivéve öt, epigrammaszerű kis versét), s a másolók a költő nyelvét a saját tájnyelvükhöz alakították. A versekből és a drámából tehát Balassi eredeti beszédmódjára következtetni csak erős fenntartásokkal lehet.

A költő születésének a helye bizonyos, s az is bizonyosnak látszik, hogy a gyermek Balassi tízéves koráig Zólyomban és Liptóújíváron, illetve a kékkői és divényi várakban nevelkedett, de ebből távolról sem következik, hogy felnőtt korában a palóc dialektust beszélte. Egyenesen e dialektus ellen szól, hogy a költő anyja, Sulyok Anna nyelve enyhén ö-ző (tehát nem palóc), s a költő nevelői, kora gyermekkorának tanítói (Borne-misza Péter és Pozsgai Gáspár) szintén más tájak szülöttei és más tájnyelvek beszélői. Továbbá: a gyermek Balassi 1565-ben már Nürbergben tanul (később talán Padovában, ezek a tanulmányai magyarul kitűnő német és olasz nyelvtudását), tizen- és huszonéves ifjúként pedig Erdélyben és Lengyelországban él, s véglegesen csak 1577-ben, huszonhárom éves korában tér haza. S hányatott élete később is egyszerre több magyar nyelvjáráshoz köti (pl. az egész magyar nyelvterületről regrutálódó katonáitól valamennyi magyar dialektust hallhatta és megtanulhatta).

S mégis: hiteles, mert saját kezű leveleinek (s az említett öt kis opusának) a nyelve s verseinek a levelek palóc-gyanús idiómáival összecsengő poetikai megoldásai (pl. rímelése) a költő (beszélt) nyelvének palóc jellege mellett szólnak.

S mindjárt az elején le kell szögeznem, hogy az életmű és a levelek által így, oda-vissza igazoltnak látszó palóc nyelvi sajátosságok száma bizony nem kicsi.

Mielőtt taglalni kezdeném őket, hadd soroljam föl a költő sajátkezű levelei nyelvének és írásmódjának néhány általános jellemzőjét.

I. A versek és a dráma, a *Szép magyar komédia* szókészlete mennyiségileg természetesen sokszorososa a levelekének, következésképpen a versek és a dráma bizonyos nyelvi fordulatait, kifejezéseit a levelekben hiába keressük.

II. A levelek írásmódja általában kiejtés szerinti, sajnos azonban az *lj* hangegyüttes és az *ly* (a kiejtett *ly*) hang írása következetlenül fonetikus (a levélíró mindkettőt *li*-nek – pl. a *helieben*-helyében, *gondolia*-gondolja szavakban –, illetve *lij*-nek írja – pl. a *mihelijen*-mihelyen vagy a *telijesitete*-teljesítette szavakban), s így a

palóc mássalhangzók egyik legjellemzőbbjének, a kiejtett *ly* hangnak a költő nyelvén való meglétére csak következtethetünk. Valahogy így: a *helieben* és a *gondolia* vagy a *mihelijen* és a *telijesitete* példasorban a *helieben* ejtése – a levelek fonetikus írásmódjának megfelelően – csak a kiejtett *ly* hangú *helyében* lehetett (és természetesen nem *heljében*, mert a szó ilyen ejtésére abból a korból nincs példánk, és semmiképpen nem lehetett *helében* vagy *hejében* sem, hisz ezeknek a fonetikus írásképe más volna), s ugyanezen logika alapján úgy véljük, hogy a *gondolia* szó ejtése pedig *gondollya* vagy *gondolja* volt; hasonlóképpen a *mihelijen*-nek írt szóalakot csak *mihelyen* (kiejtett *ly-lyel*), a *telijesitete*-t viszont csak *tellyesítette*, esetleg *teljesítette* hangzásban lehet elképzelni. Következésképpen elképzelhető, hogy a költő nyelvén a palóc kiejtett *ly* hang megvolt. – Ide, a palóc *ly* hang problémaköréhez lehetne továbbá kapcsolni az igék harmadik személyű kijelentő módja (vö.: ő gondolja, ők gondolják) és alanyi ragozású imperatívuszai (vö.: gondoljam, gondoljad, gondolja, gondoljuk stb.) *lj* hangegyüttesének a kiejtési formáját is, de azt még feltételesen sem tudjuk eldönteni, hogy ezt a költő vajon lágy és hosszú (kettőzött) *lly* hanggal ejtette-e (mint a mai középpalóc) vagy *lj*-vel (ami nem lenne tipikus), netán *ll*-lel, amiről alább még lesz szó.

III. Fokozza az ejtést illető bizonytalanságot, hogy a levélíró Balassi a döntően fonetikus írásmódja ellenére sem jelöli következetesen a hangzók hosszúságát és rövidségét. Ezért elképzelhető a rövid *li* vagy *lij* hosszú, kettőzött *lly*-szerű ejtése is. A magánhangzók hosszúságát jelölendő néha megduplázza a hangzót (pl. a *βeméén*-szemén vagy a *Páál*-Pál szóban), de legtöbbször ott is jelöletlenül hagyja a hosszúságot. Ez a *nehez* (nehéz), *egyeb* (egyéb), *akar*(akár) szerű, szitén tipikusan palóc szóalakok kiszűrésénél jelent számunkra nehézséget.

S ezek után következzenek a Balassi nyelvén valószínűsíthető palóc sajátosságok!

a.) Fenntartás nélkül elfogadhatjuk Pais Dezső megállapítását, aki a „»leth towab« és »leth inkab« superlativusokról megállapítja, hogy palóc nyelvi sajátosság, Balassi gyermekkori hozománya nyelvén”. (Idézi Eckhardt Sándor *Jegyzetek a Balassiverskézirathoz* c. tanulmányában.) A felső foknak ezt a formáját ma csak a palóc nyelvterületen ismerik, feltehetően Balassi idejében sem volt másképp. A két idézett példa a *Fulviáról* c., Eckhardt Sándor által epigrammának nevezett, a költő saját kézírásában ránk maradt egystrófás versből való. Mondatban így hangzik: „Lettovább Júliát, s letinkább Celiát / ezideig szerettem”.

b.) Az előbb említett *nehez* típusú szóalakok a levelekben, a versekben s a *Comoediában* egyaránt megtalálhatók. Így például a versekben: *nehez* (nehéz), *egyeb* (egyéb), *akar* (akár); a *Comoediában*: *nehez*, *egyeb*. A nem tipikus (mert nem hangváltó szerkezetű) alakoknak a másolók által is általánosan használt formája közös forrásra (azaz a költő feltehető eredeti szóhasználatára, írására) utalhat, de eredetként valószínűsíti a formát a verselés: Balassi versnyelve, rímélése is. Ugyanis ha pl. a *nehéz* szó a *jegyez–bizony ez–nehéz–szerez* sorvégi rímek sorában szerepel (lásd a *Szentírás szerint is* kezdetű versben), akkor ez a kifejezés az eredeti Balassikéziratban – a költő poétikai tudatosságát, pedáns rímelését tekintve – semmiképpen sem lehetett *nehéz*, csakis *nehez*. S akár ennek az egy példának az alapján is valószínűsíthetjük, hogy bizonyos szók toldalékolt alakjaiban az alanyeset *é*-jét *e*-vel váltó szerkezeteket (vö. szekér-szekeret, veréb-verebet stb.) Balassi nem használta, nála a váltóhang az alanyesetben is rövid maradt.

c.) A levelek tartalmazzák *enyim öcsém* féle, szintén csak a palóc nyelvhasználatra jellemző birtokos szerkezeteket is. Érdekes módon versben a költő ezzel a – birtokviszonyt birtokos névmással s birtokraggal egy időben kifejező – tautologikus, nehézkes szókapcsolással sohasem él, jelezve, hogy tudatosan megkülönbözteti a választékos, irodalmi stílust s a napi beszédmód és a levélnyelv pongyolább formáit.

d.) A névszók tárgyragjának a kötőhangja a levelekben mindig zárt *o* (és nem a mai nyílt *a*): *jókot, szavokot* stb. Ezt a következetes formát mutatja-szentesíti a versek rímélése is: *jódot–megszabadulásomat–mi hasznod–hatalmod* (lásd *Az Szentháromságnak első személe* kezdetű versben). A *hasznod* birtokragos forma Balassi idejében is s ma is csak *o*-val képzelhető el, s a bokorrím természetete a másik három rímszó *o* kötőhangját is igazolja.

Ezek tehát Balassi Bálint nyelvének azok a jelenségei, amelyek a levelei és versei összevetése alapján nagy valószínűséggel palóc idiómákként azonosíthatók.

Van azonban a költő nyelvének így kikövetkeztetett-tételezett „palóc rétegében” két olyan jelenség is, amely éppen nyitottságában, eldöntetlenségében, azaz problémaként érdekes:

1.) Meglepetésként hathatott, mikor Eckhardt Sándor 1943-ban, a Balassa-kódex verseinek és az eredeti Balassi-leveleknek a nyelvét összevetve kijelentette: „Balassi kritikai kiadásában... valamennyi *í-ző* alakot át kell írunk *é-s* alakra, mert az eredeti költeményekben ilyen *í-ző* formák sohasem voltak.” Eckhardtnak annyiban igaza volt, hogy ha a költő levelei alapján nem *í-zők*, pontosabban: nem érvényesül bennük következetesen az *í-zés* logikája, akkor a versei sem lehettek következetesen *í-zők*. De már Eckhardt is észrevette és megnevezte a megvizsgált tíz levélnek azt a három *í-ző* kifejezést (*thörtinnék-történnék, kynkyntelen-kénkéntelen, akarva nem akarva, megymelyednék-megémelyedne*), amelyek azt bizonyítják, amit a déli és észak-keleti palóc dialektusban (tehát a Zólyom-Rimaszombat-Tornalja-Putnok négyszög tájnyelvében) máig tapasztalhatunk: egyedi átvételekként a palóc is ismer (korlátozott számú) *í-ző* kifejezést. (Kapásból néhány példa, a Balassi-levelekből idézettekén kívül: *kíve-kéve, fejír-fehér, tányír-tányér, kilís-keles, kikíny-kökény, kisértet-kisértet* stb.) – S mindebből két kérdés következik: a Balassi-leveleknek ez a sajátos, szabálytalan, torzó *í-zése* nem bizonyítja-e biztosabban a költő nyelvének a (szintén szabálytalanul *í-ző*) palóchoz való kapcsolódását, mintha a levélíró szabályszerűen *é-zne*?; továbbá: nem volt-e túlzás a Balassi-versek *í-ző* alakjait következetesen *é-zőkre* javítani, illetve csak a levelek által igazolt esetekben meghagyni az *í-t*?; hiszen a levelek három vonatkozó példája nem jelentheti, hogy Balassi csak ennyi *í-ző* alakot ismert, s eredetileg a verseiben is csak ennyit használt föl. Nem volna-e logikusabb – még az anakronizmus, a történetietlenség veszélye ellenére is – annyi *í-ző* alakot meghagyni a versekben, amennyit a mai déli- és észak-keleti palóc tájnyelv ismer? Hisz a költő nyelvének az *í-telenítés*e legalább annyira „ízetlenítés” (Balassi kifejezése!), mint amennyire annak idején a vonatkozó helyek *í-zővé* tétele az volt.

2.) Érdekes problémát vet föl az Eckhardt-féle Balassi-kiadások egy másik kuriózuma is: az igék harmadik személyű kijelentő módjának és az alanyi ragozású imperatívuszoknak a főntebb már érintett bizonytalan írásmódjáról, illetve e bizonytalanság Eckhardt-féle feloldásáról van szó. Eckhardt Sándor a versek vonatkozó szóalakjait következetesen *l-esítette* úgy, hogy pl. a *gondolja* helyett: *gondolla-t*, a *segélj!* helyett: *segéll!*-t írt. Ez az *l-ező* alak ugyan a mai dunántúli, kislalföldi és nyugati palóc

nyelvjárásokban általános, s feltehetően Balassi korában is így volt, de a Balassi-levelek egyáltalán nem l-eznek (s mitőbb a Balassa- és Fanchali-kódex sem vagy legalábbis nem jellemzően)! Eckhardt a versek néhány rímpozíció-szentesítette l-es alakjából kiindulva tette át a versek összességét l-ező dialektusba.

Bizonyítékként főleg a *Kit egy citerás lengyel leányról szerzett* c. vers egyik strófája esett nála nagy súllyal latba. A versszak vonatkozó része a Balassa-kódex szerint így hangzik:

*Monduan ne felj! sőt végan éll mert tied a szép szemelj
Veres levélj Tromfodra kel chak azért hogi iot reminli
Semmi gonofzt te ne velj.*

Eckhardt szerint az idézett strófarész rímelése csak így zavartalan:

*Mondván: ne féll!, sőt vigan éll, mert tiéd az szép személ,
Veres levél tromfodra kél, csak azért, hogy jót reménll,
Semmi gonoszt te ne véll!*

(Balassi Bálint összes versei, Szép magyar comoediája és levelezése, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968)

S az idokolás: „A »végan éll!«, ami pontosan rímel a »tromfodra kél« alakkal, igazolja, hogy itt eredetileg valamennyi alak kettős l-lel állt, s csak a másolók vitték bele a j-s imperatívust Balassi nyelvébe.” (Eckhardt Sándor: *Balassi-tanulmányok*. Akadémia, 1972.)

Az én megítélésem szerint ez távolról sem elégséges indokolás. S természetesen az újabb Balassi-kiadások gondozói szerint sem: az Eckhardot követő kiadások már nem l-eznek.

(Persze az lj-s alakok sem kevésbé problematikusak: azok, akik a Balassi-levelek és -versek *li*, illetve *ly* és *lj* hangegyütteseit *lj*-nek olvassák és a mai Balassi-kiadásokban így írják, azok a költőnek tulajdonképpen etimologikus írásmódot tulajdonítanak, holott az a magyar írott szövegekben csak Balassi után másfél száz évvel később kezdett divatba jönni!)

De vissza Eckhardthoz! A két ll-es imperatívuszt természetesen főleg azért nem lehet elfogadni, mert a Balassi-levelek ezt a parancsoló módot nem ismerik, s a másolók feltehetően éppen a szövegben tulajdonképpen idegen *végan éll!* alakot vitték bele Balassi nyelvébe. Érthetetlen, hogy ha az í-zés esetében perdöntő lehetett a levelek bizonyossága (arról ti., hogy Balassi nem í-zett), miért nem perdöntő ugyanaz a bizonyosság az l-ezés esetében.

Nem lehet elfogadni ilyen vonatkozásban a rímpozíciók bizonyosságát sem, hisz ugyanolyan hibátlan rímelést kapunk, ha a kódex lj-s alakjait a fentebb általam valószínűsített ly-es, illetve lly-es (kiejtett hosszú lly-es) alakokra változtatjuk, így:

*Mondván: ne féllly!, sőt vigan éllly, mert tiéd az szép személy,
Veres levél tromfodra kél, csak azért, hogy jót reméllly,
Semmi gonoszt te ne véllly!*

E mellett az ejtés mellett szólnak a levelek: ha a költő nem l-ezett, akkor az a valószínűbb, hogy – amint a mai megfelelő palóc dialektusok – ő is lly-nek ejtette a második személyű imperatívusz ragját (s nem lj-nek vagy jj-nek, ami atipikus volna, s nem is ll-nek, ami egyetlen vagy néhány véletlenszerű példával nem védhető).

S ráadásul tulajdonképpen az idézett versrészletnek a rímelése is az ly-es, illetve lly-es ejtés mellett szól, hisz a levelek (s a fent elmondottak) alapján ly-es ejtéssel valószínűsített *szemelj* (*személy*) szó mint felelő rím visszamenőleg éppen a ly végű hívó rímeket igazolja.

S ezzel befejeztük Balassi Bálint verseinek és leveleinek (s részben drámájának) a palóc nyelvi sajátosságok nézőpontjából történő szemlélését, valamint a versekben feltételezett palóc idiómák néhányának poétikai összefüggésekbe való helyezését.

A szemle természetesen nem teljes, eltekintettem például a költő nyelvének a lexikális vizsgálatától (pedig a versek lexikájában is akadna a Balassi-nyelv palóc jellegét bizonyító anyag, lássunk legalább néhány példa-szót: *lapta-labda, ihon-itt, verteng-fetreng, la-ím,*), nem vizsgáltam a Balassi-magánhangzók archaikus (zárt: *színő-színű, gyűrő-gyűrű*, illetve nyílt: *elsillyedt-elsüllyedt, filem-fülem*) formáit sem, de – nem tagadom – eredetileg is csak a képzeletemet leginkább foglalkoztató, hogy úgy mondjam: az anyanyelvi emlékezetem legkorábbi (szintén palóc) rétegeit megmozgató Balassi-nyelvi jelenségekre akartam kitérni.

Feltűnhetett a hallgatóimnak, milyen gyakran használtam előadásomban a „valószínű”, „valószínűsíthető”, „valószerűsíthető” kifejezéseket. Ez is pontosan a korai „nyelvi emlékezetemmel”, azaz a nyelvi-érzelmi kötődéseimmel függ össze. Tisztában vagyok vele ugyanis, hogy ha valakit a történelem mélyéből gyermekkorunk nyelvén hallunk megszólalni, akkor a saját nyelvünk s a hallott nyelv egybecsengéseit hajlamosak vagyunk túlbecsülni, holott alapos történeti dialektológiai vizsgálatok nélkül az ilyen „egybecsengések” törvényszerűsége csak valószínűsíthető.

De a Balassi-szövegek értelmezését tekintve az ilyen jellegű „valószínűsítettségek” szerintem semmivel sem kevésbé relevánsak, mint a különböző másolatok és Balassi-kiadások. (Érdekes összevetni az első újabb kori Balassi-versösszest, Szilády Áron 1879-es Balassi-kiadását a Kőszeghy-Szentmártoni Szabó-féle modern, 1986-os Balassi-énekekkel: a 17. századi különböző kéziratos másolatok sem különbözhetnek egymástól annyira, mint e két kiadás!) A vershermeneutika szempontjából ezek a másolatok úgy működnek, mint afféle külön-külön olvasatok, amelyek közelítik az „eredeti jelentést” (a költő szándékai szerint és által szövegbe kódoltakat), de a nyelv és a műalkotás természete miatt soha el nem érhetik (nem is az a céljuk). Meggyőződésem, hogy a Balassi versnyelv palóc tájnyelvi „valószínűsítettségei” is egyfajta olvasatok.

S csak alig kevésbé fontosak még a hiteles levelek írásmódja és szóhasználata felőli olvasatoknál is. Mert hisz mi a biztosítéka annak, hogy a költő a levelei nyelvén írta a verseit? A nyelv (a teljes magyar nyelv) Balassi-szintű ismerőjénél, használójánál, művelőjénél, alkotójá nál nem az-e a logikusabb, ha feltételezzük: költőnk mindig az alkalomhoz, a beszéd-helyzetekhez választotta meg a kifejezés módját?! Pl. (hogy csak a már említett példáimra hivatkozzam): a leveleiben gyakran szitkozódott, sőt káromkodott, a verseiben soha, a leveleiben használta a nehézkes *enyim öcsém* féle birtokos szerkezeteket, a verseiben nem.

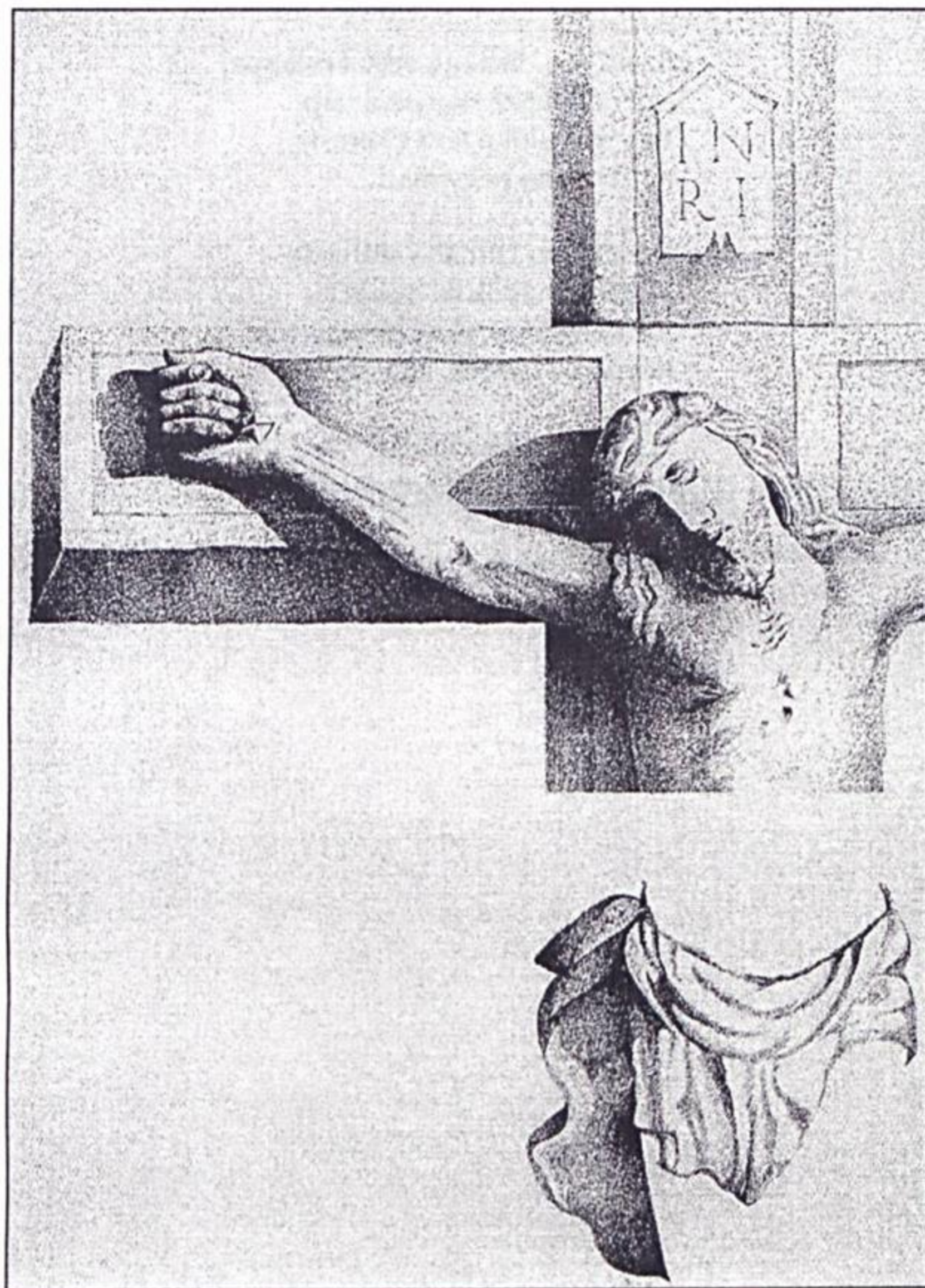
Balassi a leveleit, hogy úgy mondjam, egyedül írja, ott – gyakorlati céljainak és indulatainak megfelelően – eszköz számára a nyelv, a verseit ketten írják: ő és a nyelv. Ha a rím, a ritmus, a zene, a kép úgy kívánja, a költő gátlástalanul használ, kever a nyelvébe idegen tájnyelvi formákat, más költőktől átvett nyelvi fordulokat, irodalmi hasonlatokat és magas műveltségi anyagot. A leveleiben elégséges számára a legszűkebb környezetének, közegének a nyelve.

Igen, Balassi Bálint szinte nyelvünk első intézménye: gazdagította és egységesítette annyira a nyelvünket, mint egy fél tudományos akadémia.

Versei, *Szép magyar comoediaja* és levelei tanúsága szerint ő az irodalmi régiségünk első költője, írója, aki már nem egyetlen nyelvjárásból, hanem szinte a magyar nyelv egyeteméből merít.

De a legmélyebbet azért mintha mégiscsak a szülőföld nyelvének a forrásából merített volna!

(Budapest, 2004. november 13.
Balassi-konferencia)

Jáger István: Útmenti Krisztusok III., Palóznak, 2004.